

SZEMMELVERÉS ÉS IGÉZÉS

„Mikor a kisebbik fiunk kicsi volt, idejött Tarcaliné cseresznyét venni. Mándi Palinével jött. A gyermekem egészséges, szép, kövér gyermek volt. Amikor elmentek, a gyermek elkezdett sírni. Annyira sírt, hogy majd kimeredt. Szalasztja anyósom Irmát Tarcalinéhoz hajért. Tarcaliné adott. Szalasztja Mándi Palinéhez is, de az először azt mondta, hogy az ő szeme nem ártalmas, végül mégis adott a hajából. A hajjal megfüstöltük a gyermeket, egy lapátra szemet tettünk a spórból, rátettük a haját, a gyermeket meg hasrafordítva rátartottuk, hogy szívja be a füstöt. A gyermek elhallgatott.

De nem csak a gyermeknek árt a szem. Volt itt egy öreg ember, megnézte a Baráth Gusztiné csirkéit. Egy kotlóalja csirke volt, mind nagyon szép fehérek voltak, csak egy volt közte fekete. Baráth Gusztiné mondta neki: Tessék már nézni, milyen szépek! Ő erre azt mondta: Megb... hatod, ha én megnézem, de csak megnézte. Másnap reggelre mind megdőglött, csak az egy fekete nem.

Amikor a gyermeket szenesvizeztem, nem néztem, hogy hol kezdjem. A szájába nevetlen ujjal kell cseppenteni.

Annak a szeme árt, akinek a szemöldöke össze van nőve, ez születési dolog.”¹

„Jóska fiam nagyyon szép kis piros fiú volt. Ha hazavittem, édesapám szemmel mindig megverte, ilyenkor a gyermek mindig nagyon sírt, megkékült. Teri néni, Koncz Bertalanné legtöbbször ott volt édesapáméknál. Ha nem volt ott, szaladtunk érte. Ilyenkor Teri néni megállott a böléső végénél és csak legyintett a kezével, hogy: vége. Én nagyon sírtam. Akkor azt mondja Teri néni édesapámnak: Samu bácsi, adjon csak a gatyamadzagjából, az ajtó szemöldökfájából, a küszöbből és a seprűből is. Még most is meg van faragva a szemöldökfa. Teri néni ezeket mind megégette, megkérdezte, kik látták a gyermeket, mire gondolt és mindnél tett egy darab szemet a vízbe, a pohárba. Az verte meg, akinek a szene lement a víz fenekére. Azután a vízből a jobb gyűrűs ujjával cseppentett a gyermek szájába, majd keresztben a két kezére és lábára. A maradékot szenestül odaöntötte az ajtó sarkához. A pohárt is leborította az ajtó sarkához. Oda kell önteni a maradék vizet, ahol legtöbbször járnak. Teri néni azt mondta, hogy elvinné ő még a keresztútra is. A szemmelverés nem rontás.”²

„Akit megverték, azt megszenesvizezték. Az olyan csak sírt és sírt. A szenes víz maradékát az ajtó sarkához öntötték. A szenes vízhez a spórból

¹ Szabó Sándorné, 65 éves, ref. Gergelyiugornya. Jándon született.

² Kokas Istvánné, 68 éves, ref. Gergelyiugornya.

vettek szemet, 9 darabot és mikor a vízbe tették, így számoltak: Sem egy, sem kettő, sem három, sem négy, egészen kilencig.

Felnőtteknél nem volt ilyen szemmelverés, ez kb. csak egy éves korig volt. Még a malacot és a borjút is megverték szemmel. Jött Bodnár Zsófi, meglátta a kis malacot, azt mondta: De szép kis malac! A malac másnapra megdőglött. Szemmelverés ellen piros szalagot kötöttek a gyermek karjára. Sok gyermeknek volt ilyen a karján. A megvert gyermeket szokták füstölteni is annak a hajával, aki megverte. A füstöléshez a küszöböl is vágta, azzal is füstöltek.”³

„Van olyan szem, amely árt a gyermeknek, de még a borjúnak is. A borjú bele is pusztul. Akit megverték, annak a hajával szokták megfüstölteni, aki megverte.”⁴

„A szemverés az, ha a gyermek elájul. Ilyenkor keresték, ki verte meg szemmel. Ha nem találták meg, ki verte meg, akkor meghalt a gyermek. Gondolkoztak rajta, hogy ki járt itt. Ha olyan járt, akinek össze van nőve a szemöldöke, annak a szeme ártott. Ha megtalálják, aki megverte a gyermeket, annak a hajával megfüstölik. Aki a gyermeket szemmel megveri, annak mindenre árt a szeme, a kis jószágra is.

A kis gyermeket meg szokták köpdösni, a szeme közé köpdösnek. Míg valaki meg nem köpdöste a gyermeket, addig nem veheti magához. Ha valaki azt mondta a gyermeknek, hogy jaj de szép, rákiabáltak, hogy: Meg ne jajgasd! Ha megköpdöste, akkor már felvehette. Ez inkább nőkre vonatkozott.”⁵

„A testvéremnek Naményben született egy kis lánya. Már a negyedik volt, már nem nagyon voltak rá kíváncsi. Akkor nekem is kicsim volt, ezért csak egy hónap múlva mentem el megnézni. Nagyon szép kis lány volt a testvéremé, én meg ott dicsérgettem. A kis lány másnap meghalt. A testvérem énrám vetett, hogy én vertem meg szemmel, hogy én dicsérgettem, hogy milyen szép. Sokáig haragudott is rám. — Azt mondták, azért halt meg, szem által, mert valakinek olyan a szeme. Olyanok verik meg, akiknek összenőtt a szemöldöke. Ez elég, hogy ránézzen. A gyermeknek inkább azt szokták mondani: seggibe a szemed, meg megköpdösik. Inkább azt kell mondani, hogy csúnya, nem szabad mondani, hogy jaj de szép, inkább azt, hogy csúnya, ez pedig az anyjának nem esik jól.

Akinek össze van nőve a szemöldöke, ránéz a gyermekre és megrontja. A gyermek ilyenkor meg is hal.

A borjúnkat Vezse Pista verte meg. Nagyon szép kis borjú volt. Azt mondta: Jaj de szép kis borjú! Másnapra a borjú megdőglött. A szemmelverésen szenes vízzel lehet segíteni. A spórból 3 darab szemet kell venni, három emberre gondolni és a szemet egyenként egy pohár vízbe dobni. Amelyik szén lement a víz alá, az az ember verte meg a gyermeket. A vízbe bele kell nyújtani a jobb gyűrűs ujjunkat és erről a gyermek szájába cseppenteni. A vízzel meg kell kenni a gyermek két tenyerét és talpát. Ezt keresztben kell kenni: A jobb tenyerét, utána a bal talpát, a bal tenyerét és a jobb talpát. Utoljára a púpját (köldökét) kell megkenni. Csak egy pohár szenes vizet kell csinálni, ennek nagy része rámegegy a gyermekre, ami megmarad, azt az

³ Koncz Istvánné, 68 éves, ref. Gergelyugornya.

⁴ Baksa Józsefné, 58 éves, ref. Gergelyugornya. Hetében született.

⁵ Tóth Lajosné, 40 éves, ref. Gergelyugornya. Tiszaszalkán született.

ajtó sarkához kell önteni, a poharat, vagy csészét is le kell borítani az ajtó sarkához, mert ott jött be a rontás.

Mikor szenesvizeztünk, számoltunk visszafelé: sem hét, sem hat, sem öt, sem négy, sem három, sem kettő, sem egy.”⁶

„A szenes vizet 9 darab szénből kell készíteni, ebből kell cseppenteni a gyermek szájába a gyűrűs ujjról, közben számolni kell: sem 9, sem 8, sem 7, sem 6, sem 5, sem 4, sem 3, sem 2, sem 1. A maradék vizet az ajtó sarkához kell önteni, mert ott jött be aki megrontotta. A pohárt is le kell fordítani az ajtó sarkához.”⁷

„Ha a gyermeket szemmel megverték, akkor annak a hajával füstölték meg, aki megverte. Minden puját megfüstöltek, aki sokat sírt, síró volt.

Ez tiszta igaz volt: Az én testvérem, Berti, az egyszer csak sírt, sírt, egy álló éjszaka meg egy álló nap mindig sírt. Már nem tudunk vele mit csinálni. Szegény édesapám azt mondja: Menni kéne a Pista bátyám testvérehez, mert ő volt itt akkor nap, vagyis akkor este, mikor már nem nyugodott. Menni kéne érte, hogy legalább már füstöljék meg. Már az orvost is próbáltuk, az sem tudott mit csinálni a gyermekkel. Hát ahogy édesapám készülni akar, hogy már megyen, egyszer csak kopogtatnak, Erzsi néném jön befele. Jaj, mondja aztán neki, éppen nálatok akartam menni. Isten hozott most ide. Mindjárt elmondta, mi történt, hogy történt. Akkor mindjárt a hajából vágott, innen hátulról a kontya alól szedett abból az apróból, aztán megfüstölték. Mindjárt elaludt a gyermek. A spórból szemet vettek ki lapátra, arra rátették a haját, hasra fordították a kis puját és füstölték. Soha se füstölték hanyatt a szájába is ment a füst, akkor aztán elaludt. Azután nem sírt soha se a gyerek.

A beteg gyermeket szenes vízzel is gyógyították, a spórból vettek szemet és azt egy findzsa vízbe dobták. Volt úgy, hogy 5 szál gyufát egyszerre meggyújtottak és ennek a szénét tették a vízbe. A vízzel a gyermeknek megkenték a két kezét, a két lábát, a homlokát és a nyelvét. A jobb keze után a bal lábát, a bal keze után a jobb lábát kenték meg. A maradék vizet az ajtó sarkához, a küszöbhez öntötték.

Ez még ma is megvan, hogy félnek, hogy megverik, az veri meg, akinek olyan szeme van, akinek a szemöldöke összeér. Mikor szemmel megverik a gyermeket, sír. Az orvossága csak a füstölés, meg szenes vizet is csinálnak neki.

Hallottam már olyan embert, hogy a jószágot is úgy megveri, hogy bele is döglük. Mert azt mondják, van olyan szem, hogy annyira árt, hogy az egész belső szervezetét meglátja, olyan erős szeme van. Volt itt egy gulyás féle. Azt mondták, mikor ment az istállóba fele, azt kérdezte: Van-e kis borjú vagy malac, mert ha van, takarják el előle, vagy dugják el előle, mert neki nem szabad megnézni. A nevét nem tudom, de ő maga mondta, hogy takarják le, ha gyenge borjú, vagy kis malac van, mert neki nem szabad ránézni.”⁸

„Van a szemverésnek még más orvossága is. A kis csikónak, meg a kis borjúnak a nyakába piros szalagot kötöttek, mert akkor nem árt neki a szemmelverés. A gyermeknek a kezére kötik, mikor megszületik, mindjárt odakötik, hogy ne tudják megverni. Megdicsérni nem szabad a kis gyermeket.

⁶ Baráth Istvánné, 68 éves, ref. Gergelyiugornya.

⁷ Huszti Lajosné, 59 éves, ref. Gergelyiugornya. Barabásban született.

⁸ Szabó Endréné, 53 éves, ref. Gergelyiugornya.

Azt mondják, akkor veri meg valaki, ha nagyon gyönyörködik benne, vagy nagyon kedves a gyermek.

Gyermekkoromban, Olesvaapátiban elmentem Szászi Menyhért bátyámhoz, a szomszédba. Szép kis malacok voltak nála, vagy 7 darab. Én azt mondtam: Jaj, de szép kis malacok! Azt mondja erre: Eredj már innen a nyavalyába, ne jajgasd itt, mert megdöglik a malac. — Hát attól nem döglik meg, ha én azt mondom, jaj de szép kis malac! Még egyszer mondd? — Elzavart onnan, hogy ne mondjam.”⁹

„Amikor a gyermeket szemmel megverték, az nagyon sírt. Ilyenkor a seprűből 9 szálát kivettünk, azt megégettük és vízbe dobtuk. A vízből nevetlen ujjal kellett kimártani egy keveset és a száján végig kellett a nedves ujjat húzni. Ezt kilencszer kellett megismételni. Ezt az én gyermekeimmel és a Koncz Józsefné gyermekeivel csináltuk.”¹⁰

„Hogy ne verjék meg a gyermeket, nem nézik annyira, nem igézik annyra meg. Meg azt szokták mondani, ha valaki nagyon nézi, hogy seggibe a szemed és az első két fogad.”¹¹

„A gyenge borjúnak szemverés ellen piros szalagot kötöttek a nyakába. Ha szemmel megverték, megdöglött a borjú. Valaki nézi, össze van nőve a szemöldöke, nézi és a borjú másnapra megdöglik. Nem szabad rá azt mondani, hogy szép. Ha valaki azt mondja, hogy szép, a gazda azt feleli rá, hogy seggibe a szemed.”¹²

„Ha sírt a gyermek, Koncz Bertiné, Teri néni babonázta. Élő pókot fogatott velünk kilencet. Szalasztott bennünket, hogy fogjunk. A pókokat az istállóban fogtuk. Ezeket beletette a gyermek vizeletébe, ebből a zúzójába cseppentett. A gyermek ilyenkor elhallgatott. A maradékot napnyugatra öntötték ki.”¹³

„A kis fiam sírt, megszenesvizeztem. Tüzes szemet tettem egy kis pohárba, ezzel a vízzel megsapkodtam a gyermeket és az nem sírt tovább. A maradék vizet az ajtó sarkához öntöttem. Én nem hiszek a babonában, de ezt megpróbáltam.”¹⁴

„Koncz Péter mondta, hogy ha megellett a tehene és Fejes Károly megnézte a kisborjút, az megdöglött. Nem is engedte az istállójába. Szemverés ellen piros szalagot kötöttek a borjú nyakába. Arról nem hallottam, hogy malacot vertek volna meg szemmel.”¹⁵

„A rebbenős gyermeknek keresztlen kötél bakkját kell megégetni, a hamvát vízbe tenni és az anyja az ujjával ebből csepegtessen a gyermek szájába.”¹⁶

„Van akinek ártalmas a szeme. Az olyan ez, akinek dúsabb szemöldöke van. Ma is van, hogy nem hagyják, hogy valaki nézze a gyermeket. Gyengébb gyermeknek, évesnél kisebbnek ártott jobban a szem. Anyámtól hallottam, hogy bement hozzájuk egy ember és azt mondta, hogy takarják be a gyermeket, mert az ő szeme árt. Úgy tudták meg, hogy a gyermeket ki verte meg szemmel, hogy tudták, hogy ki volt náluk. Lehet, hogy nem tudták

⁹ Szabó Endre, 55 éves, ref. Gergelyiugornya. Olesvaapátiban született.

¹⁰ Kokas Andrásné, 62 éves, ref. Gergelyiugornya.

¹¹ Baráth Pálné, 68 éves, ref. Gergelyiugornya.

¹² Huszti Lajos, 50 éves, ref. Gergelyiugornya.

¹³ Kokas Mihályné, 68 éves, ref. Gergelyiugornya.

¹⁴ Koncz Béláné, 22 éves, ref. Gergelyiugornya.

¹⁵ Koncz Gábor, 59 éves, ref. Gergelyiugornya.

¹⁶ N. Gergely József, 69 éves, ref. Gergelyiugornya.

biztosan, ki verte meg, csak gondolták. Szemmelverés ellen szenes vizet csináltak. Nekem nem volt gyermekem, így nem csináltam, de Eszter csinálta. Láttam, hogy a nevetlen ujjával cseppentett a gyermek szájába a fürösztő vízből. A teknőbe löktek szenet a tűzből. Füstöltek is, de hogy rongy darabbal, vagy egyébbel füstöltek-e, nem tudom.”¹⁷

„Szemmelverés ellen egy pohárba vizet kell tenni, ebbe 9 darab szenet kell dobni, közben 9-től visszafelé számolni. A vízből nevetlen ujjal cseppentettek a gyermek szájába, meg is kenték vele. Megmosták a két tenyerét és talpát. Nem keresztben csinálták, hanem, ahogy következik. Amikor a gyermeket mosdatták, a lábát és kezét kenték, nem számoltak.

Egyszer az uram nem volt itthon, a gyermekek segítettek étetni. Amikor a dolgot elvégezték, bejöttek, én vacsorát adtam nekik, vacsora után kimentem szétnézni. Az ólban az egyik előhasú tinó alatt ott találtam egy nagyon szép kis borjút, a tinó megellett. Éjszakára a kis borjút berekesztettük a szénatartóba. Reggel odajött Máté Pista, azt mondta: Jaj de szép kis borjú! Amikor elment, csak elnyúlt a borjú. Mondták aztán, hogy a Pista szeme árt. Elmentem hozzá hajért, vágott is haját, 3 helyről is vágott. Margit néni ajánlotta, hogy menjünk hajért. Egy lapátra szenet tettünk, arra rá a haját és odatartottuk a borjú orra alá. A borjú felocsúdott.

Olesván volt egy szúrós, fekete szemű fiú, Balogh Berti. Ott szeretgette a kis lányomat. A kis lány beteg lett. Linus néni vágott a fiú hajából a kis lányt megfüstöltük, lapátra tettünk szenet és arra a haját.

A gyermeknek a kis bal karjára piros szalagot kötöttek, azt mondták, hogy akkor, akinek a szeme árt, a piros szalagot nézi. Mások meg azt mondták, hogy a gyermek nézi a szalagot és nem néz rá arra, akinek árt a szeme.

Amikor szenesvizet csináltak, ha a gyermek csakugyan meg volt verve, a szénnek le kellett szállani a víz fenekére.

Egyszer a Péter hízója megfiadzott hetet. Nem tudott a malacokkal mit csinálni, elosztogatta, mi is elvittünk tőle három kis malacot. Nagyon szépen növekedtek. Egyszer csak odajött Kapli Jenő, gyönyörködött a három szép kis szülők malacban. Amikor elment, egyik malac megdőglött, a másik kettő beteg lett. Mondtam Jenőnek. Azt mondja: Minek is kellett nekem idejönni! Füstöljük meg! Vágtunk a hajából, mondta, hogy vágjunk a gatyamadzagjából is. Megfüstöltük, jobban lett a két kis malac. — Szoktunk az ajtó szemöldökből is vágni a füstöléshez. Mi is vágtunk Irénkének.”¹⁸

Az én első gyermekemet minden nap megverték szemmel. Piros Józsinak nagy, dús szemöldöke volt. Nagyon szerette a gyermeket, amikor megnézte, minden nap megverte szemmel. Volt, hogy éjszaka mentem hozzá, hogy adjon a hajából, vagy a szőriből. Annyira volt már, hogy nem volt haja. Ilyenkor csak kivettünk egy kis szenet, rátettük a kis haját és lógattuk rajta a gyermeket. A hasánál és a lábánál fogtuk. Amikor megfüstöltük nyugodott reggelig, de amikor Piros odajött, megint elkezdett ordítani. Azt is mondta Piros Józsi, hogyha kis csirke volt: Tegye el azt a csirkét, mert, ha megnézem, megdöglik. Olyan erős szeme volt! Régen a gyermekek, mikor aludt, vagy vitték valahova, szemtakaró volt.”¹⁹

¹⁷ Varga Benjáminné, 82 éves, ref. Panyola.

¹⁸ Borbás Menyhértne, 70 éves, ref. Panyola.

¹⁹ Varga Józsefné, 68 éves, ref. Panyola.

„Ha a gyermeket szemmel megverték, megfüstölték. Levágták a gyermek néhány szál haját és gatyamadzag darabkát tettek hozzá, ezt gyújtották meg, ezen füstölték meg.”²⁰

„Ha a gyermeket szemmel megverték, 9 bábót csináltak, rongyból csináltak egy kis darab fára. A bábokat meggyújtották, rátartották a rostát és felé tartották a gyermeket. Ezt olyankor csinálták, amikor már látták, hogy nagyon gyenge a gyermek. Volt, hogy haját is kérték a füstöléshez attól aki szemmel megverte. Az ajtó szemöldökből is és a küszöbből is vágtak keresztben forgácsot. Ha a szemöldök bal felső sarkából vágtak először, utána a küszöbből a jobb sarokból vágtak, azután vágtak a jobb szemöldök, majd a bal küszöb sarokból. Nem vagyok benne biztos, hogy a vágást jobbról, vagy balról kezdték-e meg.

A gyermek füstölését minden anya csinálta. Ha a gyermek beteg lett, összejött két-három asszony, megállapították, hogy szemverés és már csináltak is. A gyermeket a rostára hassal lefelé tartották — rostán keresztül-füstöltek — hogy a gyermek kapjon be valamit a füstből. Csak úgy ikegtek szegények.

Szenesvizezésnél 9 darab szenet dobtak a tűzhelyről egy pohárba, közben 9-től visszafelé számoltak. A vízzel az arcát megmosták és a fürdővízbe tettek belőle. A fürdővízből a szájába csepegtettek. A gyermeket szemmel olyan verte meg, akinek a szemöldöke össze van növe. Az ilyen elől dugták a gyermeket.”²¹

„Nálunk szemmelverés ellen szenet rostáltak.”²²

„Ha Buzdor Gyuri megnézte a gyenge borjúkat, vagy a gyenge malacokat, azok három napra megdöglöttek. Nekem is megment 6 malacom. Buzdor Gyurival ne nézesse meg senki a borjúját. Piros szalagot csak a csikónak és a báránynak szoktak a nyakába kötni szemmelverés ellen, borjúnak és malacnak nem szoktak.”²³

„Ha a gyermeket szemmel megverték, annak a hajával füstölték meg, aki megverte. Lakott itt egy zsidó, Tamásnak hívták. Tamás valamiért elment Kalmárékhoz. Amikor hazament, egyszer csak jönnek hozzá hajért. adjon a hajából, mert megverte a gyermeket. Tamás esküdözött, hogy ő nem is látta a gyermeket, de azért adott a hajából.”²⁴

„Ha a kis gyermeket szemmel megverték, akkor nagyon sírt. Ilyenkor megfüstölték, annak a hajával füstölték meg, aki szemmel megverte. Az ilyen szívesen adott a hajából. Azt nem hallottam, hogy szemmel veréstől meghalt volna a gyermek. Szemmelverés általában egy éven aluli gyermekeknél volt.”²⁵

„Konczi Józsi szemmel megverték. Nagyon rosszul volt, már orvoshoz akarták vinni, már el is készültek. Mielőtt elindultak volna, egy asszony hajjal megfüstölte, rögtön meggyógyult, el se kellett vinni.

Mikor a Máli néném lánya, Teri kicsi volt, ott volt náluk egy cigány asszony. Amikor elment, a gyermek elkezdett sírni. András leszaladt a cigá-

²⁰ Huszti József, 65 éves, ref. Olesva.

²¹ Balácsi Lászlóné, 73 éves, ref. Tiszaszalka.

²² Kődöböcz László, 71 éves, ref. Tiszaszalka. Vámosatyán született.

²³ Csonka Bertalan, 73 éves, Jánd.

²⁴ Toldi Miklós, 78 éves, Jánd.

²⁵ Nagy Andrásné, 65 éves, Jánd.

nyokhoz, hozott az asszony hajából, a hajjal megfüstölték Terit, meg is gyógyult, nem sírt tovább.”²⁶

„Ha a kis gyermek sírt, megszenesvizeztük. Én nem tudtam meg, hogy ki verte meg a gyermekemet. A szenet a tűzhelyről vettem. A szenes vizet csak megittam a gyermekkel.”²⁷

„Klári húgomat szemmel megverték. Akkor édesanyámék csepüből 9 kis bábot csináltak, ezt elégették, a hamuját összeseperték és vízbe tették. Ebből a vízből a gyermek szájába is cseppentettek és a házban minden sarokba is öntöttek belőle.”²⁸

„Ha szemmel megverték a gyermeket, mikor fürösztöttük, pelenkával letakartuk és keresztben hamut csaptunk át rajta. Ezt a hamut át kellett szűrni rongyon. Én is átszűrtem és a rongyon csupa csepű maradt. Én csodálkoztam rajta, de akkor megmondták, hogy azért van, mert olyan ember verte meg a gyermeket, akinek össze volt nőve a szemöldöke.”²⁹

„Ha valakit szemmel megverték és nem tudták, ki volt, akkor a spórból 9 szenet kivettek, egyenként vízbe dobták és mindhez egy nevet mondtak: Ez Juli, ez Biri, ez Zsófi. Mind a kilencnél mondtak egy nevet. Akinek a nevével lement a szén, annak a hajával megfüstölték.”³⁰

„Ha a gyermeket szemmel megverték, az ingét a küszöb alá vajták és ott is hagyták.”³¹

„Ha valaki azt mondta a gyermekről, hogy jajj de szép kis gyermek, az már megverte. A gyermeket megköpdösték, a kis arcát megcsapdosták szemmelveréstől és azt mondták neki, hogy te kis csúnya. Volt Tiszaszalkán egy jegyzőné, az nem engedte, hogy a gyermekét megköpdössék, még azt sem, hogy a kezét megsókolják. Hallottam, hogy az olyan gyermeket, akit szemmel megverték, rostán keresztül füstölték meg.”³²

„A legvégen lakott egy asszony, Szilva Jánosné, Bacsó Erzsi, annak a szeme ártott. Nagyon szerette nézni a gyermekeket és ha megnézte, a gyermek megbetegedett, sőt néha meg is halt.

Három éve volt itt egy TSZ könyvelő. Van egy kis unokám és a könyvelő szeme mindig megártott neki. Nem volt beteg a gyermek, csak sírt és sírt. Hogy ne ártson a szem a gyermeknek, meg szokták köpdösni. Szemmelverés ellen szoktak szenes vizet is csinálni. A szenes vizet úgy csinálják, hogy a szénből három darabot vágnak, ha a három szén lement a vízbe, a gyermek meg van verve. Máskor három gyufaszálat égettek el és azt tették a vízbe. A vízzel megmosták a gyermek arcát, a szájába is eresztettek egy kis vizet, a kezét és lábát is megkenték és keresztalakban meglocsolták.

Arról, hogy szemmelverés ellen füstöltek volna, nem hallottunk. Nem hallottunk arról sem, hogy a küszöbből vagy a szemöldök fából kellene vágni, arról sem, hogy a seprűből, vagy a gatyamadzagból kellene vágni a szenesvízhez, vagy a füstöléshez.”³³

²⁶ Illés Miklósné, 40 éves, ref. Jánd.

²⁷ Toldi Ferencné, 54 éves, Jánd.

²⁸ Birtha Istvánné, 32 éves, ref. Nagyvarsány. Nagydoboson született.

²⁹ Dévai Gyuláné, 60 éves, ref. Nagyvarsány.

³⁰ Illés Bertalanné, 70 éves, ref. Jánd.

³¹ Horváth Károlyné, 70 éves, ref. Tákos.

³² H. Baráth Pálné, 62 éves, ref. Gergelyiugornya. Tiszaszalkán született.

³³ Kosztel Józsefné, 67 éves, róm. kat. Márokpap és Kosztel Mária, 76 éves, róm. kat. Márokpapi.

A fenti adatok egy egy mozaik darabkát jelentenek Gergelyugornya és környékének a szemmelveréssel és igézéssel kapcsolatos néphitéből és ritusai-
ból. A 33 adat nem csak a megnevezett 33 adatközlő gondolkodását és hitvilá-
gát tükrözi. Megkérdezésük minden esetben társaságban, a család és sokszor
a szomszédok és ismerősök körében történt, ott beszélgetés alakult ki és az
adatközlő tulajdonképpen csak az együtt levők közös, idevonatkozó ismeret-
anyagát foglalja össze. Rajtuk kívül még nagyon sok embert kérdeztünk meg,
akik hasonló részleteket mondtak el, úgy, hogy az adatok általánosan ismert,
nagyobb, vagy kisebb részletességgel gyakorolt hagyománynak tekinthetők.

A megkérdezettek életkora változatos. A legfiatalabb 22 éves. Mindnyá-
jan hisznek a szemmelverésben és végeztek el ezzel kapcsolatos cselekményeket.
Nem téveszthet meg az, hogyha múlt időben beszélnek, hiszen életükben ab-
ban az időben volt probléma a szemmelverés, amikor kis gyermekeik voltak,
akkor sírt a kicsi gyermekük és akkor próbáltak segíteni maguk, vagy vették
igénybe a mások segítségét, akkor tanulták meg a magyarázatokat a hozzá-
értőktől. A megkérdezett férfiak, bár nem vettek részt magukban a cselekmé-
nyekben, közvetlenül látták azokat.

Ezekből a mozaikkockákból szeretnénk összeállítani a teljes képet, a tü-
neteket, amelyek körül a szemmelverés és igézés néphite kialakult, a veszedel-
em elhárításának, a gyógyításnak a teljes ritusát, illetve az egyes elemek kö-
zötti belső összefüggéseket.

Az összeállítás előtt megemlítünk még két régebbi adatot és rövid össze-
foglalást területünkről a témával kapcsolatban. Az egyik közel 200 éves, egy
szerző neve nélkül nyomtatásban megjelent népi orvosi könyvből való.³⁴
„Néha forrózást szenved a gyermek, elsárgul, feje fáj, szemei beragadnak...
A forrózás igézetnek is nevezetik. Oka ennek... külsőképpen a napnak meleg-
sége, néha pedig per efflúvia az ártalmas szemek sebes tekintete. Ez okbul
némely ember nem merészi bátran a kisdéd gyermeket nézni. Hogy a nyava-
lya ki ne rontsa, melynek jele, hogy a gyermek retteg, tégy az említett füvek-
hez Basa-rosa gyökeret, vagy fagyöngy levelet. Továbbá égett borral, sóval,
savanyú kovászt öszve gyúrod is, használ... Vagy három, négy eleven szenet
vess egy pohár tiszta vízbe, add innya, ortzáját is lehet azzal mosni. Ez az ital
a belső forrózást eloltja, a külső mosás pedig a pórusokat, az az a testen levő
lyukatskákat megnyitja, ezután a gyermek könnyebben elaluszik.” Füstölni
is lehet a fejét Szent László aszalt fűvével.”

Ebből a közlésből csak annyit jegyezhetünk meg, hogy a szemmelverés,
mint gyermekbetegség és vele kapcsolatban a szenesvizezés és füstölés ismere-
tes volt. Egyéb adatainak nyoma sincs sem az alig száz évvel későbbi Lehocz-
kynál, sem a mai öreg adatközlőknél. Más betegségekkel keveri össze a tünete-
ket és gyógyfüves orvoslást ajánl.

A másik ismertetés és összegezés 1881-ből Lehoczky Tivadartól való.³⁵
„Az újszülöttre nézni nem tanácsos, könnyen megigéztethetnék, azért előbb
köpködnek... Igézés alatt a nép azt az állapotot érti, midőn csupán meg-
pillantás által valaki mintegy megbűvöltetik, nyugalmától megfosztatik.
Innen, hogy valami szép, vagy meglepő meg ne ártson, mondani szokás: Az igé-
zet ne fogjon. A szemtől jövés által az ember teste mintegy a szemből kisu-

³⁴ Máramarosi Gottlieb Antal kiadásában. 1782. A Vásárosnaményi Tájékmúzeum könyv-
tárában. 48. lap.

³⁵ *Lehoczky Tivadar*: Bereg vármegye monográfiája II. kötet 255. l.

gárgzó delejtől érintve hirtelen valamely betegségtől megtámadtatik, kellemtelenül érinttetik, sőt sokszor az illető elájul, rosszul lesz, émelygést érez. E bajnak különösen a gyermekek kitétetvék s oly embernek, akinek a szemöldöke össze van nőve, a nép hite szerint nem is tanácsos, hogy újszülötthöz közeledjék, és azokra ránézzen.

Az emberek azt hiszik, hogy a nézéssel embert és állatot egyaránt meg lehet verni, ellenállási erejétől megfosztani." A gyógyításra vonatkozólag ezt írja: „A megigézett gyermek anyja, vagy dajkája szénnel oltott vizet szokott beadni." A megelőzéssel kapcsolatban megemlíti, hogy: „A gyermek szemét az anyja nyálával mossa meg." A gyermek nyakába, vagy kezére vörös szalagot kötnek" abból a célból, hogy „az ártalmas szem hatása abba ragadjon." „Az igézés eredetileg szavak általi elbűvölést jelentett. Később a fogalom egybeolvadt a szemveréssel és azzal egyértelműnek tartatik."

Ezekkel az adatokkal kapcsolatban hadd jegyezzük meg azt, hogy mintegy évszázaddal ezelőtt a szemmelverés hite és a védekezés ritusa egyaránt élt azoknál, akik maguk nevelték gyermeküket (a népnél) és azoknál akik dajkával neveltették. (Polgári és felsőbb társadalmi rétegek.) Nem tudhatjuk, hogy Lehoczky milyen széles gyűjtés alapján összegezte a közölteket, de azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a vonatkozó néphit az eltelt mintegy 100 év alatt az ő közléséhez viszonyítva nem kopott.

A tünetek

Egészen fiatal, általában 1 éven aluli, egészséges, szép, kövér, piros gyermek hirtelen megbetegszik, sírni kezd, majd szünet nélkül sír, néha egyenesen ordít, nagyon rosszul van, majd kimered, megkékül, nagyon gyenge, rebbenős, néha elájul. A betegség általában nem halálos, mégis néha előfordul, hogy a megbetegedett gyermek hamarosan meg is hal.

Ilyen váratlan veszedelem szokott jönni újszülött, vagy egészen fiatal állatokra, borjúra, csikóra, malacra, bárányra, sőt csirkére is, de ezeknél a betegség legtöbbször pusztulással végződik. Ezek közül is a legszembek vannak jobban kitéve a veszedelemnek.

Ha a gyermek, vagy a kis állat túl esik a tüneteken, a betegségnek nem marad nyoma, nem lesz béna, nem maradnak utána testi fogyatékoságok, éppen ez különbözteti meg a betegséget a rontástól, amely halált, vagy testi fogyatékoságot okoz.

Adatgyűjtés közben az igézésre és szemmelverésre vonatkozó adatokat pontosan különválasztottuk az ugyancsak hirtelen, váratlanul fellépő, más tünetekkel járó, másképpen kideríthető eredetű, más gyógyítást igénylő gyermekbetegségektől, a k e l e v é n y t ő l és r o n t á s t ő l. A kelevény minden esetben megkéküléssel jár és rendszerint halálos. A b é n u l á s o k k a l j á r ó r o n t á s egészen kicsi gyermekeknél alig fordul elő.

A felsorolt adatok közül, hogy a gyermek rebbenős lett és hogy megkékült csak egy-egy adatközlőnél fordult elő, viszont a gyógyítás módja ezeknél is megegyezett a szemveréses és igézéses betegség gyógyításával. Itt az adatközlők férfiak voltak. Mivel a betegség okát rendszerint nők derítik ki, és nők végzik a gyógyítást is, közlésüket úgy tekintetem, hogy hiányos megfigyelésen és ismereten alapulnak.

A betegség oka

A néplitben a betegségeket ártó szellemek okozzák. Lehoczky leírja³⁶ hogy területünkön a nagy járványok okait megszemélyesítik, pl. az 1854. évi éhséget fakó kinézésű koldusnak képzelik. Egy adatközlő szerint³⁷ az 1873-as kholerát két, éjjel az utcán keresztül láncot húzó kis lány hozta, akiket édesanyja szemével látott is és előre megjósolta, hogy valami baj lesz. Természetesen nem minden ártó szellem van így megszemélyesítve, nem emlegetik névről ezeket a rontó szellemeket, alakjuk mégis többé-kevésbé meghatározható azonos tünetekben jelentkező cselekedetéről. A betegség okának tekinthető az is, ha valami e szellemek figyelmét hívja fel az emberre, itt a kicsi gyermekre, vagy meggyengíti annak természetes ellenállását.

Az igézés

Az igézésnél bizonyos szavak kimondása okozza a bajt, éppen úgy, mint bizonyos szavak hatása meg is szüntetheti a veszedelmet. A fogalommal már Homérosznál találkozunk³⁸ ahol ráénekléssel gyógyítják meg Hektor vérzését. Találkozunk vele az Újszövetségben is.³⁹ Itt egy nem a zsidó ethnikumhoz tartozó százados mondja: „Csak szólj egy szót és meggyógyul az én szolgám. Mert én is hatalmasság alá vetett ember vagyok és vannak alattam vitézek: és mondom egyiknek: Eredj el és elmegy és a másiknak: Jösz te és eljő és az én szolgámnak: Tedd ezt és megteszi.” A Kalevipoegben⁴⁰ találkozunk a fogalommal:

”Büvös mondást bocsát szélnek:

S rendeli, a varázsszavak

Táltos hadat támasszanak.

.....

Szellő szülte kísértetek

S z a v a k szülte fegyveresek,

Pokol piszkos pereputtya,

Vén gonosz sok darabontja.

Adataink közt a bajt előidéző igéző szavak: J a j j de s z é p ! Ezt egyesesen így határozzák meg: M e g j a j j g a t á s. Okozhatják más szavak is, amelyekkel a gyermeket d í c s é r i k, vagy amelyek a benne g y ö n y ö r k ö d é s t fejezik ki. Az ártalmas megállapítások két részre tagolódnak. Az egyik rész, a gyermek szépségét, méltatását, a benne gyönyörködést kifejező szavak. Ezeknél az ártás abban áll, hogy a rontó szellemek figyelmét hívja fel a gyermekre. „Nálunk is, másutt is általános a félelem, hogy a rontó szellem kicseréli az újszülöttet és csenevész, halálnak való gyermeket csempész a helyébe. Árpádkori személyneveink egyrésze a napnál világosabban mutatja, hogy a honfoglalóknál is megvolt ez a rettegés. A nevek közt ugyanis ilyeneket

³⁶ Lehoczky, II. kötet 251—252. lap.

³⁷ Tári Károlyné, 70 éves, ref. Beregdaróc.

³⁸ Odisszeja 19. fejezet, 448. sor.

³⁹ Máté ev. 8. rész, 8—9. vers.

⁴⁰ Kalevipoeg 5. ének (Bán Aladár fordítása).

találunk: Nemvaló, Nemvagy, Haláldi, Csúnya, Szennyes. Ezeknek a neveknek az a céljuk, hogy a rontó erők előtt letagadják azt, hogy a gyermeknek örvendenek, nem életrevaló, úgysis a halálé.⁴¹ Az elől felsorolt adatokon kívül is általános, hogy a kis gyermeket látogatónak megmondják: Azt ne mondd, hogy szép, inkább azt mondd, hogy csúnya, meg ne jajjgasd.

Külön kell megemlékeznünk magáról a j a j j szóról. A jajj szó a temetésnek állandó eleme. „Jajj, itt hagytál”⁴² „Jajj, jajj, hogy szép orcád többet nem láthatom”.⁴³ A jajjszó a temetési emlékeket, talán egyenesen a halált okozó szellemeket idézi. A halál és a jajjszó együtt jár.

Az i g é z é s szó az adatközlőknél egyetlen egyszer sem fordult elő. Rákérdezve alig értették meg az adatközlők.⁴⁴ A tünetek általában megegyeznek a szemmelverés tüneteivel. A néphitnek egy erősen halványuló vonaláról van itt szó. Már Lehoczky azt jegyzi meg, hogy „szó nyomozólag eredetileg szavak által elbűvölést jelentett, mely elbűvölés azáltal keletkezett, miként szokott történni a véletlen zaj, vagy nem várt hang általi meglepetés, meg-rázkódtatás, mely érzékenyen hat az idegekre. Később egyé olvadt a szem-
veréssel és most (1881-ben) azzal egyértelműnek tartatik.”⁴⁵ Nagyon nehéz volna kideríteni, hogy más etnikum betörő új fogalmai és ritusa halványították-e el, vagy az igézés hitének betörő új rendje nem volt-e elég erős arra, hogy határozottabb formában és kifejezésekben maradjon fenn.

Az igézésre a gyógyításoknál, elhárításoknál visszatérünk, mivel mind az igézésnek, mind a szemmelverésnek vannak ebbe a fogalomkörbe tartozó gyógyításai.

A szemmelverés

Ha a betegség tünetei jelentkeznek, sorba kell venni, ki járt a házban a tünetek jelentkezése előtt. Vannak esetek, amelyek bizonyos emberekkel való találkozásnál megismétlődnek. Ilyenkor kár is volna tovább találgatni.⁴⁶ A kisebb közösségben jól ismerik egymást az emberek. Van, akikről a közvélemény tudja, hogy a szemük ártalmas. Ezek saját maguk is tudják, hogy szemük árt. Az ártalmas szem természeti adottság. Megállapítják a családtagok, vagy az ismerős asszonyok, hogy nem ezeknek volt-e alkalma találkozni a gyermekkel. Ha a közismerten ártó szeműek közt nem kereshetik, akinek a szeme ártott, végig gondolják, hogy valaki nem nézte-e nagyon, erősen a kis gyermeket. Visszaemlékeznek arra, hogy a látogatók közt nem volt e valakinek nagyon szúrós, fekete szeme, vagy összenőtt szemöldöke. Ha volt, az ártót közöttük kell keresni. Emellett feltétlenül figyelembe veszik azokat, akik etnikailag különböznek a falu lakosságának zömétől. Jándon a Tamás nevű zsidó állítja, hogy nem is látta a gyermeket, mégis ő marad a gyanúsított. Ugyanígy állapítják meg, hogy az ott járó cigányasszony lehetett az ártó.

⁴¹ László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete 258—259. lap.

⁴² Kokas Mihályné, 68 éves, ref. Gergelyiugornya.

⁴³ Jászai Jánosné, 65 éves, Nagyvarsány.

⁴⁴ Baksa József, 61 éves, ref. Baráth Margit, 38 éves, ref. Koncz Eszter 20 éves, ref. Gergelyiugornya.

⁴⁵ Lehoczky, II. kötet 255. lap.

⁴⁶ Piros József, Panyola, Filep Samu, Gergelyiugornya szemmelverései.

A szűrös-fekete szemmel és összenőtt szemöldökkel kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy a terület lakosságánál általános a világosabb szem és a világosabb, ritkább szőrzet. Egy-egy erősen fekete hajú, szemöldökű fej kiút az általánosból. Anélkül, hogy áttévednénk a terület lakosságának rassz kérdéseire, a felületes vizsgálattal is azt állapíthatjuk meg, hogy a szűrös-fekete szem és az összenőtt szemöldök az általános képből kiütő, más, i d e g e n. Ősi ösztön kerül itt felszínre: Az ivadék féltése a veszedelmet okozható ismeretlenről, idegentől.

A veszedelem elhárításának legegyszerűbb módja a gyermek eltakarása. A terítő neve, amellyel a keresztelésre, vagy a házból egyéb céllal kivitt csecsemő arcát letakarják: S z e m t a k a r ó⁴⁷ a szemek előtt takar. Aki úgy tudja, hogy az ő szeme árt, előre megmondja, hogy a kis állatot, borjút, malacot takarják le előle.

A baj megelőzésében nem kis szerepe van a színeknek. A Baráth Gusztávné csirkéi közül a fehérék mind megdöglöttek az ártalmas nézéstől, egyedül az egyetlen fekete maradt meg. Ennek nem ártott a szem. Védő ereje van a piros színnek. A csuklóra, vagy a nyakba akasztott piros szalag elháríthatja a veszedelmet. László Gyula a honfoglalásig vezeti vissza a piros színnek a rontás ellen való használatát.⁴⁸ Ő a pirossal együtt a kék szín használatát is megemlíti. Meg kell jegyezni, hogy ő a piros és kék gyöngyöket sírokban találta. A kék szín adatközlőinknél nem szerepel elhárító színeként, viszont a területen még századunk legelején is használatos volt gyermek temetéseknel a kék szín.⁴⁹ Ismeretes még gyermek temetéseknel használatos gyászabrosz, amelyiknek a színezése a felnőtteknél használt feketével szemben kék és fekete. A lányok temetésénél területünkön az I. világháború előtt egészen általános volt, hogy a festetlen koporsót pirossal és késsel díszített szőtteivel, kelengyéjével rakták be. Talán nem volna túlságosan merész a következtetés, ha a színekkel való védekezést kapcsolatba hoznánk az igézésnél említettekkel, amikor itt a szín fejezné ki azt, amit ott a nevek, vagy a gyermek becsmérése, ti. hogy itt a rontó szellemnek már nincs keresnivalója.

A megelőzéshez tartozik még a gyermeknek az idegen által kötelező megköpdösése. Ez egyik részről szorosan kapcsolódik a gyermek: Te kis csúnya stb. megszólításához, de meg kell említenünk távolabbi kapcsolatát is. A nyál, mint a testből távozó, párolgó anyag az animista felfogásban feltétlenül lélekhordozó és így megerősítő szerepe lehet. Jellemző használata a sárgaság gyógyításánál: „A gyarmati vásárba ment egy ember, eladott valamit. Jött egy kisari asszony, szembe állott vele és szembeköpdöste. Az asszony sárgaságban volt. Ez használ a sárgaság ellen. Akkor használ, ha megszégyenül, akit megköpdöstek.”⁵⁰ Az ember köpte szembe a beteg asszonyt. Az ép ember köpote a már meglévő súlyos betegséggel szemben is erősít, megszégyeníti a betegség szellemét. Lehoczky szerint a gondos anya „a gyanús ránézés lehető rossz következéseit azzal előzi meg, hogy a gyermek szemeit nyálával megmossa.”⁵¹ Az Újszövetségben 3 helyen is előfordul nyállal gyógyítás.⁵²

⁴⁷ Filep Józsefné, 58 éves, ref. Gergelyiugornya. Beregsurányban született.

⁴⁸ *László Gyula*, i. m. 440. lap.

⁴⁹ Baráth Endréné, 65 éves, ref. Gergelyiugornya. Birtokában van a kék-fekete díszítésű gyermek-gyászabrosz is.

⁵⁰ Borbás Menyhértné, 70 éves, ref. Panyola.

⁵¹ L. a 35. sz. jegyzet.

⁵² Márk ev. 7. rész 33. vers, 8. rész 23. vers, János ev. 9. rész 6. vers.

Ezek közül kettő szem gyógyítására vonatkozik. A róm. kath. keresztelési liturgiánál is szerepel a csecsemő nyelvének nyállal érintése. Tekintve, hogy a nyál a szemmelverés ellen csak az egyetlen megköpdösés vonatkozásában fordul elő a szokás eredetét keresztyén hatásban kereshetjük.

Nehezebb esetek

Abban az esetben, ha a látogatók számbavételével nem sikerül kideríteni a szemmelverő személyét, ha nem használtak a védekezés eszközei, vagy gondatlanul elmulasztották a védekezést, a gyenge gyermek, vagy gyenge állat letakarását, nem kötötték fel a piros szalagot, elmaradt a figyelmeztetés, hogy meg ne jaggasd, valaki mégis megdicsérte a gyermeket, esetleg valaki nem köpködte meg a jó rend szerint, az okot megszabott rítusokkal kell kideríteni és ugyanilyenekkel a gyógyítást elvégezni.

A kutatás eszköze a tüzes szén és a víz. Az adatközlők adatai ennél a kérdésnél meglehetősen összezavarodnak, mert a szenes vizet csak részben használják a rontó felkutatására, nagyobb részt a gyógyításra használják s akkor már az elkészítésénél több elem érvényesül.

A kutatáshoz rendszerint a tűzhelyről vesznek néha 3, legtöbbször 9 darab szenet. A széndarabkák sokkal többet jelentenek, mint a pusztán anyagi létük. Maga a tűzhely, ahonnan veszik, varázslatos hely. „A kémény a tűzhely felett áll.” A szabad kémény boszorkányos hely volt. Gyermekkoromban kezdték csinálni a síp kéményeket. Örültek neki, hogy ezen már nem jön be a rontás. Az én időmben a szabad kémény nagyon játszott az ördögösséget, mondták, hogy így volt, meg úgy volt. Ördögök is mentek be rajta.”⁵³ A tűzhelyről vett szén kapcsolatban van a szellemvilággal.

A szén darabkák száma legtöbbször 9, csak néha 3, esetleg más páratlan szám. A 9-es szám rendszeresen szerepel az állatbetegségek gyógyításánál, a féregkioltásoknál. Külön tanulmány kellene a 3, 7 és 9-es számok használatának az értékelésére. A 3 és a 7 kétségen felül az előázsiai népek kultikus száma. Olyan területen keletkezik, valahol Mezopotámiában, ahol az idő beosztásának csak a hold változása lehet az alapja. A számok a teljességet jelentik. Irán felől érkeztetett népünkhöz a múltban a szent 7-es, majd ez bővült ki kilencé, de a terület néphitében soha sem bővült a germán 12-vé.

A szent számhoz egy-egy nevet kell gondolni, minden számhoz egyet egyet és egyenként dobni a szén darabokat a vízbe. A név azonos a hordozójával. Akinek a szene lemege a víz fenekére, az verte meg szemmel a gyermeket. Ez megszabja a további tennivalókat.

Más alkalommal a név varázslat elmarad, egyszerűen csak visszafelé számolnak kilenctől, vagy egyenesen számolás nélkül dobják a szenet a vízbe. Ilyenkor, ha lemerül valamelyik szén, csak általánosságban igazolja, hogy szemmelverésről van szó.

A gyógyítási ritust sokszor különösebb kutatás nélkül is elvégzik. Ezekben az esetekben a gyógyulás dönti el, hogy szemmel verés volt-e.

Amint a fentebbiekből láthatjuk, a betegség okának felkutatásánál a név és a számok kimondásával az *i g é z é s t* is alkalmazzák.

⁵³ L. 32. sz. jegyzet.

A gyógyítás

A./ A szenes víz

Használatos azokban az esetekben is, amikor a betegséget előidéző személy ismeretes, de akkor is, amikor az igéző, vagy szemmelverő személy nem ismeretes. A betegség okának megállapításánál használt szenes vizet minden esetben felhasználják a gyógyításra.

A gyógyító szenes víz elemei:

Minden esetben hozzátartozik a tűz, amint az előző fejezetben említettük. A tűzhely közönséges parazsán kívül a következő speciális anyagokból készített szenet használták:

Forgács a k ü s z ö b b ő l, az a j t ő f é l b ő l és a s z e m ö l d ö k f á b ő l. A küszöb és az ajtófél varázslatos hely. A küszöb misztikája nagyon sokszínű. Jelentősége van már a születésnél. Volt küszöbön szülés és a szülónőnek meg kellett fogni az ajtófelet.⁵⁴ A kelevényes gyermek lehasított ingét a küszöbhez vajták el.⁵⁵ A küszöb az ősök szellemének lakóhelye.⁵⁶ Az ősök lakhelyéből való fadarabkák megégnek azon a tűzön, amelynek szintén köze van a családi őshöz.⁵⁷ A szén az ősök erejét adja át a szenes vízen keresztül.

Darabok a s e p r ű b ő l. Közismert a seprűnek a házat őrző hatalma. Területünkön az új hajlékba megérkező menyasszony elé seprűt dobnak.⁵⁸ A sírt, a halott lakóhelyét is a sarokba állított seprű őrzi.⁵⁹

G a t y a m a d z a g darab. Általában rokonnak, egyik adatunk szerint magának a nagyapának a gatyamadzagából való darab. Nem hiszem, hogy itt külön kellene felhívni a figyelmet az ősök erejével való kapcsolat teremtésére.

B á b o k hamva. A báb lehet varázslatos erő hordozója. A gyermekek szájfájását rendszeresen gyógyították a szájbán megforgatott, majd a keresztútra kidobott bábbal.⁶⁰ A sarokba állított 9 kis, csepűből készített báb elűzi a patkányokat.⁶¹ A báb nagyon szoros kapcsolatban van azzal, aki rontani akar vele. „Balázs Feri meg akart házasodni. Bedőné akarta összehozni valakivel. Kért tőle búzát is, kölest is. Balázi sokallta, amit Bedőné kért, ezért Bedőné megfenyegette. Kis bábokat húzgált elő a szoknyája alól és beszélt hozzájuk. Balázi Feri egyet kikapott a kezéből és belelökte a tűzbe. A báb megégett, Bedőnének pedig sebes lett a karja.”⁶² Nagyon nehéz volna tisztázni, hogy a bábok elégetésével az ártó veszti-e el az erejét, vagy a szemmel vert nyere annak a hamvától erőtl.

⁵⁴ László Gyula, i. m. 270—271. lapokon a Csuvas rokonnépig vezet vissza a szent 9-es számot, ill. a 9-es számmal való varázslást.

⁵⁵ Porzsolt Ferenc, 72 éves, ref. adata Tiszaszentmártonból.

⁵⁶ L. 50. és 47. sz. jegyzetek.

⁵⁷ László Gyula, 382. lap.

⁵⁸ Baráth Margit, 38 éves ref. Kokas József, 40 éves ref. Gergelyiugornya.

⁵⁹ Balogh Zsigmondné, 68 éves, Vitka. Figyelembe kell még vennünk azt az általános hitet, hogy a haldokló boszorkánynak seprűt kell adni a kezébe és akkor az veszi át a boszorkány hatalmát és tudományát. Utána a seprűt el kell égetni. (Cs. Á.)

⁶⁰ Szombathi Béla, 45 éves, ref. File Gusztávné, 55 éves ref. Gergelyiugornya.

⁶¹ Vitális Sándor, 42 éves, ref. Gulács.

⁶² Balogh Béla, 55 éves, ref. Fejérese.

kéz és láb kenés a szenesvízzel mindig kihangsúlyozottan keresztben történik.

A fürdővízben a pelenkával letakart gyermekek keresztül keresztben csapott hamu mellett, hogy megsűrve megmutatja, hogy szemmelverés történt e valamelyik összenőtt szemöldökű ember által, szintén lehet kapcsolatban a kereszteléssel, mert a keresztelés ritusához is hozzátartozik a gyermek nyelvének hamuval való érintése. Úgy látszik, hogy az ősi hitvilág mágikus elemeinek használata szívódik fel és keveredik a terület XVI. sz. előtti keresztényen ritusával. A reformáció századát itt abban az értelemben említettük, hogy a református keresztelési szertatásokban hiányoznak a fentebb említett ritus részletek és az adatközlők túlnyomó része református, vagy ilyen környezetben nőtt fel.

A szenes víz maradékát minden esetben az ajtó sarkához, a küszöbhez öntik, sőt ide borítják le a csészét is, amelyben a szenes víz készült. Szóltunk a küszöbről, mint az ősök szellemének lakóhelyéről. Tekinthejtjük ezt a ritust a számukra adott áldozatnak is de egyszerű vallásos gondoskodásnak is, hogy a titokzatos erőket, az ősök szellemét hordozó víz méltatlan helyre ne kerüljön. Figyelembe kell venni azt a több adatközlésben levő megállapítást, hogy azért kell ide önteni, mert ott jött be aki megverte és ott járnak sokan. Egyik adatközlő még azt is elmondja, hogy jó lenne a keresztútra önteni az ilyen vizet. A nyom kapcsolatban marad azzal, akitől származik. „Petneházán voltunk öten a tudós asszonynál. Egy szekér jött szembe két szép tehénnel. Mándi Józsiné felszedte a tehén nyomát, zsebkendőbe kötötte, de Isten nem engedte a gonoszt. Ahogy az állomáson ültünk, egyszer csak sípolt a vonat és Mándiné a zsebkendőjéből elöntötte a földet. Még majd nem per is lett belőle, mert Onodiné azt mondta, hogy Mándiné az ő nyomát szedte fel.”⁶⁷ Akinek birtokába jut a nyom, annak hatalma van azon, akitől a nyom származott. Így végzik a nyom felszedésével a szerelmi varázslást. Ebben az értelemben a mágikus erejű szenesvíz az igézőnek, vagy a szemmelverőnek a hatalmát rontaná meg a nyomon keresztül.

A füstölés elemei

A megigézett, vagy szemmel vert gyermek füstöléssel gyógyításánál. találkozunk ugyanazokkal az elemekkel, mint a szenesvíz készítésénél, így a küszöbvel, a szemöldökfával, a gatyamadzaggal és a bábbal. Ezek az elemek a füstölésnél még egy lényeges elemmel bővülnek: a hajjal. Van olyan adatközlő, amikor a gyermek saját hajáról van szó, de általában annak a haját használták, aki a különböző módokon történt megállapítás szerint megigézte vagy szemmel megverte a gyermeket.

A haj az emberi test része és lélekhordozó. Ősi nyoma van ennek a bibliai Sámson történetében, akin nem tudnak addig erőt venni az ellenségei, míg haját le nem vágják.⁶⁸ Általános népünknek az a hite hogy a haj nem vesztí el életét a test halálával, hanem a halál után is él, nő. A halottal

⁶⁷ id. Koncz Józsefné 80 éves, ref. Gergelyiugornya.

⁶⁸ Bírák könyve 16. rész, 17—18. versek.

Keresetlenkötél bakkja. A keresetlen tárgy sorozatosan szerepel a szemölcsök mágikus gyógyításánál. A hangsúly itt a keresetlenen van. A váratlanul előbukkanó tárgy misztikája ez. A szemölcsöt körülkerekítik keresetlen száraz béka bőrrel. (Valahol eltaposták a békát és a napon megszáradt.)⁶³ Ugyanerre a célra használ a keresetlen, a ló patájából kiesett sár⁶⁴, vagy az e célra is szintén használt keresetlen kötél bakkja.⁶⁵

Ezekhez szorosan kapcsolódik a 9-es szám, amelyről már fentebb szoltunk. A megégetéshez legtöbbször 9 darab kell. Ehhez járul még a víz készítése közben történő számolás kilencig, vagy kilenctől visszafelé. Az elkészítéskor a szenes víz hatékonyságát az ígézés is segíti.

A legújabb korszakban kerül be a szükséges, vagy használható anyagok közé a gyufa. Akik használják, azok előtt már elhalványultak a régi hitvilág részletei. A szám is szokatlan, 5-ös szám. Ennél a felhasználás is egyszerű megítatás, a gyógyszeres orvosságok használatának módja szerint.

A fűrésztővízbe dobott szén és a keresztanya fürdővíze, valamint a gyermekben a fűrésztővízben keresztülesapott hamu már csak érinti a régi ritust és a régi hitvilágot. Ahogy a halottmosó víz magával hordozza a halált, vagy betegséget okozó rontó szellemeket, úgy a fűrésztővíz is tovább adhatja az élő életerejét.⁶⁶ A közönséges hamu nehezen kapcsolható össze az égető ritusokkal (pl. a halott szalmájának elégetése, fejfaégetés) mert ezeknél inkább arról van szó, hogy a gonosz lélek a lánggal eltávozik. A cél nem a hamu, hanem a láng. Bár ebben az értelemben a hamu is tekinthető olyan anyagnak, amelyben nincs gonosz lélek. A szenes víznél a használt anyag nem válik hamuvá, hanem a víznek adja át varázseréjét.

A szenesvizezés ritusa

A szenesvíz alkalmazásának elsőrendű eszköze a nevetlen ujj. Nevetlen ujjal kell a gyermek szájába cseppenteni a vízből. Itt az ujj nevében feltétlenül benne van valamiféle hatalmának, vagy tulajdonságának a titkolása. Nem véletlen, hogy éppen ez az ujj a gyűrűs ujj, a szintén varázserejű gyűrűnek a helye.

A nevetlen ujjal feltétlenül kell néhány cseppet a gyermek szájába juttatni, vagy a megvizezett ujjal kilenceszer a száján keresztül húzni. A gyermek a száján keresztül nyeri az erőt a gyengítő hatással szemben. Ha itt a nevetlen ujj szerepét és a szent kilences számot elhagyjuk, lehetetlen a kath. keresztelési és utolsó kenet szertartásra nem gondolni, ahol mind a kettőnél ott van a nyelv, illetve a száj érintése a megszentelt anyaggal. Ugyancsak a keresztelésre utalhat a gyermek arcának megmosása, a szenes vízzel egyszerű meghintése, megcsapkodása. Az utolsó kenet eredetileg gyógyító szertartáshoz tartozik a két kéz és láb megkenése is. Figyelemre méltó, hogy ez a

⁶³ Kokas József, 40 éves, ref. Gergelyugornya.

⁶⁴ L. 61. sz. jegyzet.

⁶⁵ L. 16. sz. jegyzet.

⁶⁶ A halottmosó vizet nyugat felé, a kerítésnél el kell ásni, mert ha valaki belelép, sárgaságot kap. Rontásra is használják. Ilyenkor olyan helyre öntik, ahol az jár, akit meg akarnak rontani. Cs. Á.

kapcsolatos hiedelmek között a kísérteni visszajövő halott ellen úgy is lehet védekezni, hogy vágnak a halott hajából és ezzel megfüstölik, aki fél a halottól.⁶⁹

A tűzhelyről vett szénre hintve a hajszálak füstté válnak. Mágikus erejük ott száll a füstben. Ezt a füstöt kell a gyermekbe juttatni, hogy megerősödjék. László Gyula a füstölésre török példát idéz és azt jegyzi meg, hogy a füstölésnél nem csak a füst által megtisztulásról van szó, hanem az őznek való bemutatásról is.⁷⁰

A füstölés egyébként is távol tartja a gonosz lelkeket. „Szegény anyámnak az anyja olyan volt, hogy Szentgyörgy nap éjszakáján, estéjén kifüstölte az ólat, mert olyan tudakosak voltak, hogy azt mondták, hogy, ha kifüstölik az ólat, nem tud bemenni a boszorkány.”⁷¹ Tömjénnel füstölték, a boltban vették. Az ólon körül is mentek, egy edénybe tettek szenet, rátették a tömjént és azzal körül füstölték az ólat, hogy be ne tudjon menni a boszorkány. Háromszor jártak körül. Akkor Sári néni készült, hogy tejet csinál a tehénbe. A lányok lesték, mikor jön Sári néni. Egyszer csak jön Sári néni. A gallárja volt lefele. A szoknyája alját felkötötte a derekához. Mondják a lányok: Sári néni, Sári néni, nem jól van a ruhája. Azt mondja, hagyjatok békét, azután elment az ólajtóig, hogy megy befele, de nem tudott bemenni. Nem ment be, hogy ki volt füstölve. Jön visszafele, azt mondja a lányoknak: Na lányok, nem lesz több tejetek, csak amennyi volt, mert nem tudtam bemenni, mert tömjénnel ki van füstölve az ól. Így aztán annyival érték meg, amennyi volt.”⁷¹ Bár e kis történetben a tömjén használata középkori keresztény nyomokat is mutat, alapjában világosan mutatja az ősi, füstölésbe vetett hit erejét.

A füstölés tárgya a rosta. Használatos az ismeretlen tolvaj kikutatásánál: „A feleségem a kertben fehéřítette a vásznat. Ott volt kihúzva. Későn mentünk haza, kinn maradt a vászon. Reggelre ellopták a 42 méter vásznat. Gyanakodtunk mi valakire, de nem mondhattuk. Nagynénem, Konez Józsefné azt mondta, vessünk rá rostát. A rostavetésnél a gyanúsított nem volt ott. A rostába fejszeforgácsot, zsoldárt és fésűt tettünk. A rosta oldalába szűrtük az olló két hegyét és a két fogóját ketten emeltük egy egy ujjal. Nagynénem sorba vette a neveket és mondta: Szent Péter, Szent Pál, mond meg nekem, hogy Baráth Sándor lopta el a vásznat? Azután így mondta sorba a többi neveket. Egy névnel aztán megfordult a rosta.”⁷² Bár más, hasonló történetekkel együtt ez is kapott keresztény mázt, lényegében a régi hitvilág része és a rostára, mint varázseszközre mutat.

„Az ijedős gyermeket megöntik. Egy tányérba vizet tesznek, ezt rá teszik a gyermekre és rá borítják a rostát. A rostán keresztül olvadt viasz öntenek a vízbe, azután megállapítják, hogy a vízben kialakult viasz forma minek (embernek, állatnak) a képe. Ezt háromszor kellett megismételni és közben a Miatyánkot mondani. Aminek a képe kijött, az rontotta meg a gyermeket.”⁷³

⁶⁹ Varga Jánosné, 57 éves, ref. Tákos.

⁷⁰ László Gy., 252. l.

⁷¹ Hetei Jolán, 46 éves, ref. Hete.

⁷² Konez Gáborné, 52 éves, ref. Gergelyugornya.

⁷³ Kokas Pálné 70 éves, ref. Gergelyugornya.

A borjú szőrével füstölik meg a tehenet akkor, ha nagyon bög, vagy elszalad az eladott borja után. Úgy látszik, hogy a beszívott füsttel a borjú lényege, szelleme ott marad és nyugodt lesz a téhen.⁷⁴

A füstölés ritusa

Annak megállapítása után, hogy ki igézte meg, vagy ki verte meg szemmel a gyermeket, valaki elmegy a rontóhoz hajért. Hajat minden esetben adnak. A haját a fej legkülönbözőbb részéről vágják, asszonyoknál inkább onnan, ahol kevésbé látszik, a konty alól. Ha valakitől már sokszor kértek haját, egyéb szőre is jó.

A tűzről lapátra szemet vesznek, erre ráhintik a haját és a füstölő haj fölé rostát tartanak, majd a rostán keresztül szálló füstre tartják rá a gyermeket. A gyermeket vagy letakarják, vagy nem. Minden esetben be kell szívnia a füstöt, ezért vagy a lábánál fogva lógatják a füst felé, vagy tenyérben tartva hasra fordítják felette. Ugyanígy járnak el, ha a füstöléshez nem haját, vagy nem csak haját, hanem egyéb anyagokat is használnak.

Míg a szenesvizezést egy asszony is elvégezheti, itt többre van szükség. Rendszerint van jelen a dologhoz jobban értő asszony is.

A füstölést többször rosta nélkül is elvégzik.

A műveletek végzése minden esetben nők dolga.

Megjegyezhetjük azt, hogy a füstöléssel való gyógyításnál keresztyén hagyomány nem látszik. Az elemek felsorolásánál a keresztyén hagyomány más funkciókhoz kapcsolódik.

Egyéb gyógyítások

Egyik adatközlő olyan gyógyításról ad hírt, amely egy egészen más gyermekbetegség, a k e l e v é n y gyógyításánál általánosan használt, amikor a gyermek ingét a küszöb alá ássák el. Tekintve, hogy más adatközlő igézésnél és szemmelverésnél erről a gyógyításmódról nem tud, nem vehetjük e betegség gyógyítási módjának.

Az igézéssel kapcsolatban több adatközlőnél találkoztunk egy mondattal, amit a megdicsért, vagy feltűnően nézett gyermek hozzátartozói mondanak annak, aki dicséri, vagy nagyon nézi a gyermeket. Ez: Seggibe a szemed. László Gyula II. Géza király idejéből, Zimony ostromából idéz egy jelenetet, amikor egy magyar boszorkány a várfalról hátulsó részét mutatva próbálja megrontani az ostromlókat. Néhány hasonló dologra is felhívja a figyelmet.⁷⁵ Ezek alapján talán úgy értelmezhetnénk a mondást, hogy inkább a gyermek rontsa meg azt, aki a szavával hibázott. Természetesen helyi hasonló rontások, vagy védekezések nélkül a feltételezés csak nagyon bizonytalan s gyermekekre nézve bizonytalan lenne még akkor is, ha felnőtteknél találnánk hasonló eseteket.

Egyik, csak egy adatközlőnél talált gyógyítási mód, amikor 9 eleven pókot a gyermek vizeletébe tesznek és ebből cseppentenek a gyermek szájába. A maradékot ennél nyugat felé öntik ki.

⁷⁴ L. 67. sz. jegyzet.

⁷⁵ László Gy., 441. lap.

Bár maga a gyógyítási mód különlegesnek látszik, a lényege nem sokban különbözik az előbbiektől. A vizelet is lélekhardozó mágikus orvosság. A pók is titokzatos állat, a pókháló is használatos gyógyításra. Itt is a mágikus 9-es szám szerepel és a maradék kiöntése ugyanúgy nyugat felé történik, mint a halottmosó, lélekhardozó víznél. A mágikus betegség gyógyítása itt is ugyanúgy az ujjról való szájba cseppentéssel történik, mint az előbbieken. Ha a vizelet gyógyításra használása és a pók felhasználása talán más ethnikum-ból származik is, felhasználásuk népünk hitének rendjét nem zavarja meg, abba beleolvad.

Nem szóltunk a számolásokkal kapcsolatban a visszafelé számolásról. Csak annyit jegyezzünk meg róla, hogy ez a varázslások rendjéhez hozzá tartozik és a lelkek titokzatos világára utal, ahol minden fordítva történik.

A fentebbieken két, nagyon sokszor elhalványuló hiedelemmel, az igézéssel és a szemmelveréssel foglalkoztunk. Adat közlésekben mutattunk be néhány községből idevonatkozó anyagot, ezeket bontottuk részekre és kerestük egyes elemek összefüggéseit. Nem az volt a célunk, hogy területileg széles összehasonlítást adjunk, térképezzünk, hanem, hogy a két fogalom népünk hitvilágában gyökerező kapcsolatait mutassuk be. A felbontásokból világosan kiderül, hogy mennyire elválaszthatatlanok népünk hitvilágának egyéb dolgaitól. A rítusok egy része az idő folyamán alakult, másik részük változatlanul jön fel az ősi hitvilágból és annak összefüggéseibe enged bepillantást.

CSISZÁR ÁRPÁD